

UUTTA TUTKIMUSTA KIRKON KASVATUSTYÖN SUUNNASTA

VESA NUORVA

Porkka, Jouko & Minna Valtonen (toim.) (2023). Lupa uskoa ja kasvaa. Kirkon kasvatuksen barometri 2022. Suomen ev.-lut. kirkon tutkimusjulkaisuja 141. Helsinki: Kirkon tutkimus ja koulutus. 356 sivua.

Barometri teknisenä laitteena on kansankielellä ”ilmapuntari” eli ilmanpaineen mittaamiseen käytettävä laite. Ilmanpaineen muutosta koskevan tiedon perusteella voidaan ennustaa säätä. Viime vuosikymmeninä barometri-nimitystä on alettu käyttää myös säännöllisin väliajoin ilmestyvistä laaja-alaisista yhteiskunnallista ilmapii-riä kartoittavista tutkimuskokoelmista. Kielenhuollon tiedotuslehden Kielikellon mukaan ”barometri tarkoittaa asenteiden tai mielipideilmaston mittausta tai mittauksen tulosta”. Valtion nuorisoneuvosto yhdessä Nuoristutkimusverkoston kanssa toimit-
taa vuosittain nuorisotyötä monesta näkökulmasta analysoivan Nuorisobarometrin.

Kirkon kasvatuksen barometri (tästä eteenpäin ”barometri”) on julkaistu nyt toisen kerran, tällä kertaa vuonna 2022 kerättyjen tietojen perusteella. Edellisen tiedonkeruu tehtiin vuonna 2020. Tutkijat ja kirjoittajat ovat pääosin Diakonia-ammattikorkeakoulun opettajia ja kirkon alan ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opiskelijoita. Mukana olivat opiskelijat Hanna Hyvönen, Kaisa Mattila, Saija Mäntynen ja Anu Turcios. Joukkoon on lisätty muutama Diakin ulkopuolinen tutkija. On erinomainen idea tarjota osana ylempää korkeakoulututkintoa mahdollisuus julkaista tutkimustekstiä arvostetun julkaisijan laajalevikkisessä kokoelmassa.

Johdannon ja tutkimusta taustoittavan artikkelin jälkeen barometrissa on koottu 11 artikkelia kirkon kasvatustoiminnan eri alueilta. Näitä jokaista en tässä voi käsitellä, vaan teen yleiskatsauksen ja muutamia nostoja.

Barometriprojektin tukena on ollut ohjausryhmä, jossa ovat olleet edustettuina seuraavat tahot: Helsingin yliopisto; Kirkon varhaiskasvatuksenohjaajat ry; Kirkon kasvatusta ja perheasiat -yksikkö; Kirkon tutkimus ja koulutus -yksikkö; Uskonnon, katsomuksen ja kasvatuksen tutkimusseura; Kasvatuksen ja nuorisotyön asiantuntijat ry; STEP-koulutus sekä Itä-Suomen yliopisto.

Diakille tässä annettu lähes monopoliasema tutkijayhteisönä herättää kysymyksen tutkimuskokoelman kattavuudesta – on muitakin kirkon kasvatustyöntekijöitä kouluttavia ammattikorkeakouluja. Miksi lähes kaikki tutkimuksen suorittajat ovat yhdestä ammattikorkeakoulusta, kun molemmat suomenkielistä teologikoulutusta antavat yliopistot ovat edustettuna ohjausryhmässä? Tällainen valinta on omiaan kapeuttamaan tutkimuksen alaa, kun tavoitteena on saada aikaan niin laaja-alainen kokoelma, että sitä voitaisiin nimittää barometriksi.

Tutkimuskokoelman otsikko Lupa uskoa ja kasvaa on valittu keskeiseksi teemaksi ilmoitetun uskonnonvapauslain satavuotismuiston kunniaksi. Johdannon mukaan otsikko korostaa positiivista uskonnonvapautta eli vapautta uskontoon. Sisältöteemoiksi ovat valikoituneet lasten ja nuorten osallisuus, Raamatun käyttö, työ kouluikäisten parissa, kirkon ja koulun yhteistyö, sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden kohtaaminen sekä varhaiskasvatuksen ja perhetoiminnan nykytila ja tulevaisuus. Johdannon mukaan ”nämä teemat liittyvät myös tutkijoiden omiin kiinnostuksen kohteisiin”. Kun tutkijat edustavat lähes kokonaan yhtä koulutustoimijaa ja teemojen valintaan ovat vaikuttaneet heitä itseään kiinnostavat aiheet, vahvistuu kysymys barometrin kattavuudesta.

Suomessa tähän mennessä julkaistuilla barometreillä on pitkäikäisyyden tutkimuksen luonne. Ajankohtaisten, vaihtuvien teemojen lisäksi tutkitaan pysyviä teemoja, jotta saataisiin kartoitetuksi yhteiskunnallista ilmapiiriä ”pitkässä juoksussa”. Näin vertaus tekniseenkin barometriin toteutuu: Voidaan ennustaa tulevaa, kun on perspektiiviä lähihistoriassa tapahtuneisiin muutoksiin. Yksi yhteinen teema näyttää löytyvän vuoden 2020 barometrin kanssa: osallisuus. Barometrissä 2020 yksi teemoista oli nuorten ja perheiden osallisuus. Barometrissä 2022 ensimmäiseksi ilmoitettu teema on lasten ja nuorten osallisuus. Tämäkin paljastaa barometrityön Diak-vetoisuuden. Diakin kirkon alan opetussuunnitelmissa osallisuus on kantava teema.

Barometrin 74 kysymystä käsittänyt kysely on kokoelman liitteenä. Osallisuuden liittyvät kysymykset 15–24. Osallisuus on tutkittavista teemoista abstraktein, ja todennäköisesti Diakin opinnot vastikään suorittaneet ja sisäistäneet vastaajat ovat näihin kysymyksiin vastatessaan vahvimmita. Muut teemat Raamatun käyttö, työ kouluikäisten parissa, kirkon ja koulun yhteistyö, sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden kohtaaminen sekä varhaiskasvatuksen ja perhetoiminnan nykytila ja tulevaisuus ovat konkreettisempia, käytännöllisempiä ja yksiselitteisempiä. Kysymyksen numero 19 (”Miten seurakunnassasi arvioidaan lasten/kouluikäisten/nuorten/perheiden osallisuutta? Kuka arvioi?”) vastauksen kirjoittaminen vaatii vastaajalta vahvaa osallisuuden käsitteen sisäistämistä ja hänen työseurakunnaltaan osallisuuden käsitteen parissa tapahtunutta työskentelyä, jotta vastaaja voisi kirjoittaa vapaasti – ei rastittaa monivalintana – osallisuuden toteutumisen arvioinnista seurakunnassaan.

Johdannon jälkeen sijoitetussa Minna Valtosen ja Jouko Porkan artikkelissa selvitetään tutkimuksen toteuttamista ja kyselyyn vastanneita. Kyselyä oli aluksi testattu pienellä vastaajajoukolla ja testauksen perusteella kysymyksiä oli selkiytetty. Artikkelin antaa muutenkin asiantuntevan ja metodisesti pätevän vaikutelman tutkimuksen suorittamisesta. Kysymyspatterin versio oli lähetetty kaikkien seurakuntien kasvatuksen työntekijöille ja heidän esimiehilleen, noin 2600 henkilölle. Kyselyn oli avannut 1667 henkilöä ja vastaamisen aloittanut 510 henkilöä. Vastauksia saatiin 325 eli vastausprosentti oli noin 11, mikä vaikuttaa kovin alhaiselta. Kirjoittajat toteavatkin, että ”kysely oli siis herättänyt kiinnostusta, mutta varsin monelle se oli osoittautunut liian työlääksi”. Mikä siinä oli liian työlästä? Jään kysymään, onko lasten ja nuorten parissa käytännön seurakuntatyötä tekevän näkökulmasta kovin abstrakti osallisuuden käsite osaltaan aiheuttanut sen, että kyselyyn vastaaminen on jäänyt vähäiseksi. Varmasti on muitakin tekijöitä, joiden vaikutuksesta vastaaminen on keskeytynyt tai jäänyt kokonaan avaamisen jälkeen, mutta osallisuuden käsitteen priorisoiminen kyselyn teemoista herättää tällaisen kysymyksen. Julkaistussa barometrissä ei ole liitteenä kyselyn saatekirjettä, josta ehkä on käynyt selville, kauanko aikaa arviolta kuluu vastaamiseen. Tieto, millaista aikapanostusta kyselijät vastaajilta odottavat, olisi varmasti rohkaissut jatkamaan loppuun.

Osallisuuden keskeinen asema barometrissä näkyy siinäkin, että johdannon ja taustoituksen jälkeen ensimmäinen sisällöllinen artikkeli on Kaisa Mattilan kirjoittama Osallisuuden poluilla kirkon kasvatustyössä. Mattila lähestyy osallisuutta sosiaalipedagogiikan tutkijoiden Elina Nivalan ja Sanna Ryynäsen yhteisölähtöisestä määritelmästä käsin: osallisuus toteutuu, kun ihminen on osa yhteisöä, toimii osana yhteisöä ja tuntee kuuluvansa siihen. Kvantitatiivisten mittauksen mukaan osallisuus toimintaan vaikuttamisen mahdollisuutena toteutuu seurakunnissa kohtuullisesti, mutta työntekijäkeskeisesti. Mattilan siteeraaman avoimen vastauksen mukaan seurakunnilta puuttuu ”kutsumisen kulttuuri”, ja siksi työ on ollut enemmän palveluiden tuottamista kuin yhdessä tekemistä. Osallisuuden arvioimisessa tilastoimalla saadut luvut muodostavat vain yhden näkökulman. Mattila toteaaakin yhteenvedossaan, että vaikeampaa on mitata, miten joku toimii osana yhteisöä ja tuntee kuuluvansa siihen. Barometrin loppuun on sijoitettu Minna Valtosen, Jouko Porkan, Pietari Hannikaisen, Jarmo Kokkosen ja Kati Tervo-Niemelän kooste-artikkeli, jossa hiukan itsekriittiseen sävyyn todetaan: ”Pelkkä osallisuuden peräänkuuluttaminen ilman sen kytkemistä pedagogisiin ja teologisiin päämääriin jää helposti ohueksi. Toimivien mallien puuttuessa sen toteuttaminen voi olla myös vaikeaa.” Tähän toteamukseen myös barometrin kriitikon on helppo liittyä.

Barometrin kyselyssä on kartoitettu kirkon kasvatustyöntekijöiden hengellistä viitekehystä. Vaihtoehtoina on tarjottu vanhoja herätysliikkeitä, 1900-luvulla syntyneitä herätyskristillisiä liikkeitä sekä uusimpia hengellisiä yhteisöjä. Kyselyn perus-

teella kirkon kasvatustyöntekijät eivät näytä orientoituvan kovin vahvasti näihin liikkeisiin, koska 325 vastanneesta 199 ilmoittaa, että he eivät koe mitään hengellistä liikettä läheiseksi. Liikkeistä läheisimmäksi koetaan herännäisyys (42), toiseksi läheisimmäksi Hiljaisuuden ystävät (13) ja kolmanneksi vanhoillinen SLEY-evankelisuus (12). Siitä irtautunut avaramielisempi ELY-evankelisuus on saanut vastaajista kolme kannattajaa. Tarjotusta listasta puuttuu vanhoillislestadiolaisuus, luterilaisen kirkon eniten kannatettu herätysliike. Lestadiolaisuuden suuntauksista mukana on vain uusheräys (1). Samoin puuttuu seksuaalivähemmistöjen asialle omistautunut Tulkaa kaikki -liike. Listan viimeisenä on vaihtoehto ”jokin muu”. Tämän on valinnut seitsemän vastaajaa. Tässä kyselyssä vastaajia oli pyydetty valitsemaan yksi läheinen liike. Kartoituksesta olisi tullut monipuolisempi, jos vastaaja olisi saanut ilmoittaa vaikkapa enintään kolme itselleen läheistä liikettä. Monet kirkon jäsenet ja työntekijät osallistuvat useamman hengellisen liikkeen toimintaan.

Osallisuuden toteutumista koskeviin kasvatustyöntekijöiden ajatuksiin ei hengellisillä liikkeillä näytä olevan vaikutusta. Ainakaan niiden vaikutusta ei Mattilan artikkelissa analysoitu. Kuitenkin kasvatustyöntekijöille läheisten hengellisten liikkeiden kartoitus on osoittautunut hyväksi työkaluksi barometrissä, koska sitä käytetään taustamuuttujana monissa barometrin artikkeleissa varsin taitavasti. Koska liikkeitä on paljon ja monien kannattajamäärät pieniä, on tehty muuttujavaihdot, joille on annettu nimet ”Hiljaisuuden viljelijät” (Hiljaisuuden ystävät, taizelaisuus, Tuomasmessu) sekä ”herätyskristityt”, johon luetaan herätysliikkeet körttiläisyyttä lukuun ottamatta.

Hyvän esimerkin hengellisten liikkeiden vaikutuksesta kasvatustyöntekijöiden ajatuksiin tarjoavat heidän vastauksensa Raamatun käyttöä koskeviin kysymyksiin. Vastaajat, jotka eivät kokeneet mitään hengellistä liikettä itselleen läheiseksi, näkivät Raamatun lähes kaikkien mittareiden osalta vähemmän tärkeäksi kuin ne vastaajat, joilla oli yhteyksiä hengellisiin liikkeisiin. Hiljaisuuden viljelijöiden eroavuutta herätyskristityistä korostetaan usein, mutta Raamatun käyttöön liittyvissä kysymyksissä näiden ryhmien vastaukset olivat lähellä toisiaan.

Uskonnonvapauslain satavuotisjuhlavuosi on näkyvimmin esillä niissä barometrin artikkeleissa, jotka liittyvät seurakunnan ja muiden kasvatustoimijoiden yhteistyöhön. Kouluyhteistyötä analysoivilla artikkeleilla on osuvat otsikot: Koulukäinen kirkossa – oikeus näkyä, kuulua ja osallistua (Saija Mäntynen) sekä Kaverikuvassa koulu ja kirkko (Hanna Hyvönen). Näissä tutkimuksissa tuodaan esiin hämmennys, jonka kymmenen vuotta vanha nykyinen uskonnonvapauslaki on tuonut. Monet seurakuntien kasvatustyöntekijät ovat turhautuneita niihin ehtoihin, joilla seurakunta voi olla läsnä koulussa, mutta löytyy myös innostusta etsiä uusia, molempia osapuolia tyydyttäviä yhteistyön muotoja. Yllättävää oli tieto, että monet kasvatustyöntekijät olivat valmiita luopumaan seurakuntien päivänauksista kouluilla. Uskonnonvapauslain tulkinnan muutokset kertautuvat myös varhaiskasva-

tusta ja perhetoimintaa selvittävässä artikkelissa (Minna Valtonen & Raija Ojell) sekä Katsomuskasvatussyhteistyön selvityksessä 2020 (Päivi Aumala, Hanna Pulkkinen & Ilkka Tahvanainen).

Tutkimusmetodin huipentuma barometrissä löytyy Jouko Porkan ja Sami Ritokosken artikkelista Seurakuntien nuorisotyön ja nuorisotyöntekijöiden ammatti-identiteetin muutos ensimmäisen pandemiavuoden aikana. Pandemian aikana kirkon nuorisotyö tunnetusti teki ”digiloikan”, jonka sisältöä ja ulottuvuuksia tekijät analysoivat ansiokkaasti. Heidän mukaansa halu kokeilla uusia tapoja toimia on vahvistunut niin, että 83 prosenttia vastaajista on samaa tai jokseenkin samaa mieltä. Vahvistuneesta kyvystä reagoida poikkeusolojen myötä syntyneisiin haasteisiin kertoo 87 prosenttia vastaajista olevansa samaa tai lähes samaa mieltä. Sen sijaan työalojen välisessä yhteistyössä ja vastuiden uudelleen järjestelyissä kerrotaan vielä olevan kehittämisen varaa. Monipuolisen SPSS-analyysin myötä tekijät ovat muodostaneet seurakuntien työntekijöiden neljä työasennetyyppeä: Nuorisotyön uudistajat (21 %), sitoutuneet auttajat (20 %), resiliitit mahdollistajat (46 %) ja näköalattomat (13 %). Se, että lähes puolet vastaajista kuuluu resiliitien mahdollistajien ryhmään, osoittaa, että kasvatustyöntekijöiden parissa on potentiaalia työn perusteelliseen uudelleen arviointiin ja uusien vaihtoehtojen kokeiluun.

Barometri tarjoaa paljon uusia ja mielenkiintoa herättäviä tutkimustuloksia. Tässä valossa kaikkein yllätyksettömin oli artikkeli Sukupuolen, seksuaalisuuden ja seksuaalisen suuntautumisen kohtaaminen kirkon kasvatustyössä (Jouko Porkka, Emmi Erkkilä ja Minna Valtonen). Johtuneeko aiheen runsaasta esillä olosta mediassa, että tämä artikkeli ei tarjonnut uutta tietoa? Vaikka näkemykset sukupuolten määrästä – kaksi vai useampia – ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien oikeuksista ovat tulleet seurakunnissa esiin nopeasti, on media huolehtinut, että myös suuri yleisö pysyy ajan tasalla. Vahvimmin perinteiseen sukupuoliskäsitykseen tutkimuksen mukaan pitäytyvät herätyskristillisyyden itselleen läheisimmäksi kokevat kasvatustyöntekijät (60 %), kun vastaava osuus oli alle viidennes niiden vastaajien keskuudessa, joiden hengellinen orientaatio oli muu kuin herätyskristillisuus. Helppoa on liittyä tekijöiden toivomukseen, että olisi tärkeää edistää keskustelukulutturia ja toimintakulutturia, joiden avulla päästään eteenpäin ristiriitatilanteissa, ja edistää käytäntöjä, joissa nuoret itse voivat osallistua ratkaisujen etsimiseen.

Ainoa kansainvälisyyteen viittaava ja samalla barometrin yleisestä linjasta eniten poikkeava artikkeli on Meri Hannikaisen ja Pietari Hannikasen kirjoittama Opetuslapseus Messy Churchissä – Hengellinen matka ylisukupolvisessa yhteisössä. Artikkelissa on myös barometrin kvantitatiivisesta linjasta poikkeava systemaattisen teologian tutkimusote. Messy Church on Englannin anglikaanisesta kirkosta peräisin oleva jumalanpalvelusyhteisö, joka kokoaa etupäässä lapsiperheitä, ja jossa nimen mukaisesti annetaan kristityille lupa kokoontua ”sotkuisestikin”, siis

korostaa inhimillistä vajavaisuutta ja kasvamista Jeesuksen opetuslapsina. Olisiko suomen kielessä sujuvampi vastine kankealle opetuslapseus-sanalle? Jään myös kysymään, tuoko opetuslapseuden korostus kasvamisen sijaan mieleen enemmän alamaisuutta. Muistan kirkkoa asiakkuusnäkökulmasta tutkineen kauppatieteilijän sanoneen, että ”kirkossa asiakas ei aina ole kuningas, mutta ei silti koskaan pelkkä alamainen”.

Esittämästäni kritiikistä huolimatta olen sitä mieltä, että kirkon kasvatuksen barometrin tyyppistä tutkimuskokoelmaa ehdottomasti tarvitaan, ja toivoisin sen myös tulevan laajaan käyttöön seurakuntatyössä ja alan koulutuksessa. Tulevaisuuden barometrit ovat toivottavasti laaja-alaisempia ja niissä toivottavasti otetaan vahvemmin huomioon pitkittäistutkimuksen näkökulma.